

UOT 37.

Həmidə İsgəndər qızı Qasımova
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə dissertant,
Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu

YUXARI SİNİF ŞAĞİRTLƏRİNİN TƏŞKİLATÇILIQ QABİLİYYƏTLƏRİNİN FORMALAŞDIRILMASI ÜZRƏ İŞİN PEDAQOJİ ƏSASLARI

Гамида Искендер гызы Гасымова
докторант по программе доктора философии
Институт Образования Азербайджанской Республики

15

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ОРГАНИЗАТОРСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ У СТАРШЕКЛАССНИКОВ

Hamida İsgandar Gasimova
doctorial student in the program of a Ph.D
Institute of Education of the Republic of Azerbaijan

PEDAGOGICAL BASIS OF THE FORMATION OF ORGANIZATIONAL ABILITIES IN HIGH SCHOOL STUDENTS

Xülasə. Təşkilatçılıq qabiliyyəti şəxsiyyətin təşəkkül tapıb formalaşmasında çox mühüm rol oynayır. Bu qabiliyyətlər fəaliyyətin bütün növlərində vacibdir. Xüsusi qabiliyyətlər fəaliyyətin növlərinin məhdud dairəsində müvəffəqiyyəti təmin edən keyfiyyətlərdir. Buraya, məsələn, görmə yaddaşı, insanları anlamaq, əllərin hissiyyəti aiddir. Kommunikativ və təşkilatçılıq qabiliyyətləri də xüsusi qabiliyyətlərə daxildir. Təşkilatçılıq qabiliyyətləri idarəetmə sahəsində yüksək səviyyəyə çatmağa, müxtəlif planların həyata keçirilməsinə və tədbirlərin təşkilinə kömək göstərir.

Açar sözlər: yuxarı sinif şagirdləri, təşkilatçılıq qabiliyyətləri, təşkilatçılıq qabiliyyətlərinin formalaşdırılması, pedaqoji əsaslar, özünüidara

Резюме. Организаторские способности играют большую роль в становлении личности. Эти качества важны во всех видах деятельности. Специальные способности - это качества, обеспечивающие успех в узком кругу видов деятельности. К таким, например, относятся зрительная память, понимание людей, чувствительность рук. Коммуникативные и организаторские способности также можно отнести к специальным способностям. Организаторские способности подразумевают также возможность достижения высокого уровня мастерства в сфере управления, организации разного рода планов и мероприятий.

Ключевые слова: старшеклассники, организаторские способности, формирование организаторских способностей, педагогические основы, самоуправление

Summary. Organizational skills play a large role in the development of the personality. These qualities are important in all activities. Special abilities are qualities that ensure success in a narrow circle of activities. These include, for example, visual memory, people's understanding, and hand sensitivity. Communication and organizational skills can also be attributed to special abilities. Organizational skills also imply the possibility of achieving a high level of excellence in management, organizing all sorts of plans and events.

Key words: high school students, organizational skills, formation of organizational skills, pedagogical foundations, self-government

Yeni pedaqoji təfəkkürün tələblərindən biri də məktəblilərdə, o cümlədən yuxarı sinif şagirdlərində müstəqillik və idrak fəallığı ilə yana-

şı onlarda təşkilatçılıq qabiliyyətlərinin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsindən ibarətdir.

Təşkilatçılıq qabiliyyətləri şəxsiyyətin təşkilatçı tapıb formalaşmasında çox mühüm rol oynayır. Bu qabiliyyətlər fəaliyyətin bütün növlərində vacibdir. Xüsusi qabiliyyətlər fəaliyyətin növlərinin məhdud dairəsində müvafiqiyyətə təmin edən keyfiyyətlərdir. Buraya, məsələn, görmə yaddısı, insanları anlamaq, əllərin hissiyyatı aiddir. Kommunikativ və təşkilatçılıq qabiliyyətləri də xüsusi qabiliyyətlərə daxildir.

Təşkilatçılıq qabiliyyətləri idarəetmə sahəsində yüksək səviyyəyə çatmağa, müxtəlif planların həyata keçirilməsinə və tədbirlərin təşkilinə kömək edir.

Təşkilatçılıq qabiliyyətlərinin formalaşdırılması probleminin öyrənilməsi həm didaktikanın, həm də tərbiyə nəzəriyyəsinin vəzifələrinə daxildir. Bu qabiliyyətlərin öyrənilməsinə çox mühüm cohot kimi özünü təyin, özünü reallaşdırma və həyata keçirmə, azadlıq, qarşılıqlı anlama və anlama, əməkdaşlıq, bir-birinə dayaqdırma dəyərlərinə əsaslanan kollektiv fəaliyyətə sabit-müsbət müsbətlərin formalaşmasına imkan verən şərtlər özünü göstərir.

Şagird kollektivinin inkişafı şagirdin inkişafının hər bir yaş mərhələsində təşkilatçılıq qabiliyyətlərinin formalaşdırılmasından xeyli dərəcədə asılıdır. Böyük məktəb yaş dövrü (13-15 yaş) təşkilatçılıq qabiliyyətlərinin planuayğun və sistemli formalaşdırılması üçün mühüm dövrdür. Böyük məktəb yaşlı məktəbli nəzəri təfəkkürə yiyələnir, onda həyat fəaliyyəti barədə dəyərli fikirlər, mövqə yaranır, onlar öz həyat yollarını layihələndirirlər. Formalaşdırılmış təşkilatçılıq qabiliyyətləri böyük məktəbəyənli şagirdlər hər hansı bir qrupa uğurla uyğunlaşmağa imkan verir.

Yuxarı sinif şagirdlərinin təşkilatçılıq qabiliyyətləri fəaliyyətin müxtəlif növlərində həyata keçirilir. Yeniyyətmanın fəaliyyətin aparıcı növlərinin ünsiyyət olduğu faktı nəzərə alınmalıdır. Məzmun homyaşdırları ilə qarşılıqlı anlaşmanın, qarşılıqlı fəaliyyətin müəyyənləşdirilməsinə, bu bacarıqların formalaşdırılmasının səmərəli şərtlərinə yönəlməlidir. Bu sahədə şagird özünüidarə orqanları mühüm rol oynayır. Sinif rəhbərləri, fənn müəllimləri, məktəb direktorunun tərbiyə işləri üzrə direktor müavini ilə yanaşı şagird özünüidarə orqanları yuxarı sinif şagirdlərində təşkilatçılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi qayğısına qalmalıdır.

Şagird özünüidarə orqanları məktəblərinin həyat fəaliyyətinin müstəqil təşkilinə istiqamətlənir. Bu, şagirdlərdən öz fəaliyyətlərinə məsuliyyətli yanaşmanı nəzərdə tutur.

Şagird özünüidarəsinin inkişaf etdirilməsi prosesi müəllimin pedaqoji rəhbərliyi şəraitində müvafiqiyyətə reallaşır. Yeni pedaqoji təfəkkür təhsil prosesinin bütün subyektlərinin məktəbin idarə olunmasında fəal iştirakını nəzərdə tutur.

Bu, şagird özünüidarəsinin təşkilatçılıq prosesində bir tərəfdən, şagirdləri məktəbin həyat fəaliyyətinin idarə olunma subyekti kimi adekvat olaraq qəbul etməyən müəlliminin mövqeyi ilə bağlı olan bir sıra çətinlikləri meydana gətirir; digər tərəfdən, öz fəaliyyətlərinin təşkilatçılıqları rolunda çıxış etməyə hazır olmayan şagirdlərin mövqeyi ilə bağlıdır.

Təhsilənlərdə təşkilatçılıq qabiliyyətlərinin formalaşdırılması pedaqoji tədqiqatlarda yeni məsələ deyildir. Hələ vaxtla A.S. Makarenko uşaq kollektivində təşkilatçının tərbiyə olunması problemini diqqət mərkəzinə gətirmişdi. Onun ideyaları sonralar İ.P. Ivanov, A.N. Lutoşkin, M.I. Rojkov, A.S. Çernişev və b. tərəfindən inkişaf etdirildi. Təşkilatçılıq fəaliyyəti və təşkilatçılıq bacarıqları və qabiliyyətləri psixoloqlardan L.I. Umanski və A.N. Lutoşkin tərəfindən tədqiqatə cəlb edilmişdir. A.V. Kosov, E.A. Malaxenkova və E.T. Toksombayev təşkilatçılıq bacarıqlarının formalaşdırılmasını tədqiq etmişlər.

Özünüidarə pedaqoji fenomen kimi pedaqoji nəzəriyyə və təcrübənin diqqət mərkəzinə olmuşdur. K.D. Uşinski bu problemi şagird mühtidində araşdırmış, cəmiyyətdə müstəqil həyata hazırlan azad şəxsiyyətinin tərbiyəsi haqqında fikri əsaslandırmışdır.

Müasir elmi-pedaqoji ədəbiyyatda şagird özünüidarə orqanı prosesinin çoxəhətlili öyrənilməsinə baxmayaraq, yuxarı sinif şagirdlərində təşkilatçılıq qabiliyyətlərinin pedaqoji əsasları xüsusi olaraq nəzərdən keçirilməmişdir.

Yuxarı sinif şagirdlərinin təşkilatçılıq qabiliyyətlərinin strukturunu müəyyənləşdirməyə çalışdıq. Bu strukturun dörd komponentini aşkara çıxardıq:

Motivasiyadəyərli komponent şagirdin həyatda fəaliyyətinin rolunun, əhəmiyyətinin və eyni zamanda təşkilatçılıq qabiliyyətlərinə yiyələn-

mənin zəruriliyinin başa düşülməsini özündə birləşdirir.

Kognitiv komponent fəaliyyətin strukturu və onun hər bir elementi barədə biliklərin formalaşdırılmasını, eyni zamanda sinifdə, məktəbdə hansı təşkilatçılıq qabiliyyətinə malik olmağın zəruriliyini barədə təsəvvürü nəzərdə tutur.

Əməliyyatönlü komponent təşkilatçılıq qabiliyyətlərinin kompleksinə daxil olan müstəqil fəaliyyətin, işin həyata keçirilməsini tələbatə çevirir.

Qiyəmətləndirici-refleksiv komponent yerini yetirilmiş fəaliyyətin və əməliyyatların qiymətləndirilməsini və təhlilini nəzərdə tutur.

Təşkilatçılıq qabiliyyətlərinin strukturunu və yuxarı sinif şagirdlərinin yaş xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq, ümumiləşdirilmiş qabiliyyətlərin mərhələləri formalaşdırılmasına əsaslanmaq lazımdır. Bu monada təşkilatçılıq qabiliyyətlərinin formalaşdırılmasını aşağıdakı mərhələləri qeyd etmək mümkündür:

- 1) kollektiv fəaliyyət prosesində təşkilatçılıq vəzifələrinin həyata keçirilməsi zamanı təşkilatçılıq qabiliyyətlərinə yiyələnənin vacibliyinin şagirdlər tərəfindən dərk olunması;
- 2) təşkilatçılıq fəaliyyətlərinin məqsədinin müəyyən edilməsi;
- 3) təşkilatçılıq fəaliyyətinin elmi əsaslarının aydınlaşdırılması;
- 4) fəaliyyətin başlıca struktur komponentlərinin müəyyən edilməsi;
- 5) əməliyyatların yerinə yetirilməsinin daha səmərəli ardıcılığının müəyyən edilməsi. Fəaliyyətin modelinin (alqoritmünün) qurulması (kollektiv və yaxud müstəqil axtarılar əsasında);
- 6) daha çox tapşırıqların verilməsi. Bu zaman müəhlə-təşkilatçılıq tərəfindən nəzarət həyata keçirilir.
- 7) yerinə yetirilmiş tapşırıqların birgə təhlili və alınmış nəticələrin qiymətləndirilməsi;
- 8) şagirdlərdən təşkilatçılıq fəaliyyətləri molumatların müstəqil yerinə yetirmək bacarıqları tələb edən tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- 9) kollektiv fəaliyyət prosesində yerinə yetirilmiş təşkilatçılıq fəaliyyətlərinin müstəqil təhlili və alınmış nəticələrin qiymətləndirilməsi;
- 10) fəaliyyətin daha mürəkkəb növlərdə yeni, daha mürəkkəb bacarıqlara yiyələnəmək üçün fəaliyyətin yerinə yetirilməsi zamanı müəyyən qabiliyyətlərdən istifadə olunması və s.

Tədqiqat zamanı biz yuxarı sinif şagirdlərində formalaşdırılması nəzərdə tutulan təşkilatçılıq qabiliyyətlərinin təsnifatını aparдық:

1. Fəaliyyət seçimində prioritetləri müəyyənləşdirən bacarıq – öz fəaliyyətdə və sinfin fəaliyyətində başlanıcı və ikinci dərəcəli ayırmağa hazır olmaq, həmçinin əsas vəzifələri müəyyənləşdirməyi bacarmaq.

2. Şəxsi və sinif motivlərini müəyyən etmək bacarığı – motivləri aşkara çıxarmağa hazır olmaq (fəaliyyətə təhrikəddici) ki, bu da fəaliyyətin bu və ya digər növlərinin əhəmiyyətini dərk etməyə imkan verir.

3. Özünü və kollektivin qarşısında konkret məqsədi qoymaq bacarığı – həyata keçiriləcək gözlənilən nəticənin dərk edilməsinin təsəvvür olunmasına hazır olmaq.

4. Sinfin fəaliyyətini planlaşdırmaq bacarığı.

5. Vəsitiyləri seçmək bacarığı.

6. Fəaliyyətin ardıcıl şəkildə yerinə yetirilməsi bacarığı – müvafiq plana uyğun olaraq fəaliyyət göstərmək.

7. Fəaliyyətin yerinə yetirilmə vaxtını dəqiq müəyyənləşdirmək bacarığı.

8. Fəaliyyətin nəticələrini təhlil etmək bacarığı. Fəaliyyət prosesində onun struktur komponentləri və nəticənin keyfiyyəti ilə bağlı qənaətlərin formalaşdırılması arasındakı səbəb-nəticə əlaqələrinin müəyyənləşdirə bilməyə hazır olmaq.

9. Nəticələr əsasında sinif, kollektiv fəaliyyətin gedişi vəziyyəti barədə proqnoz vermək bacarığı.

Yuxarı sinif şagirdlərində təşkilatçılıq qabiliyyətlərinin formalaşdırılmasında sinif və məktəb özünüidarə orqanları əhəmiyyətli rol oynayır. Ona görə də ümumtəhsil məktəblərinin pedaqoji kollektivləri şagird özünüidarə orqanlarının təşkil və səmərəli fəaliyyəti qayğısına qalmalıdır.

Problem aktualığı. Yuxarı sinif şagirdlərinin təşkilatçılıq qabiliyyətlərinin formalaşdırılması üzrə işin pedaqoji əsaslarını müəyyənləşdirməsi özlünlü aktualığı ilə seçilir.

Problem yeniliyi. Yuxarı sinif şagirdlərinin təşkilatçılıq qabiliyyətlərinin formalaşdırılması üzrə işin pedaqoji əsasları diqqət mərkəzinə gətirilir.

Problem praktik əhəmiyyəti. Gənc tədqiqatçılar, doktorant və dissertantlar məqalədə faydalanacaqlar.

Ədəbiyyat:

1. Abbasov A.N. Pedaqogika: Orta ixtisas məktəbləri üçün dərs vəsaiti. Bakı: Mütərcim, 2013.
2. Əliyeva R.M. Orta ixtisas məktəblərinin təlim və tərbiyə sistemində tələbələrin sosial fəallığının formalaşdırılması: Ped.ü.fəls.dok. ...dis. Bakı, 2017.

E-mail: hamida15@mail.ru

Rəyçilər: *ped.ü.elm.dok., prof.* A.N. Abbasov,
ped.ü.fəls.dok. L.A. Məmmədli

Redaksiyaya daxil olub: 02.10.2018.